

Havs
och Vatten
myndigheten

Uppstart: Att komma igång med strategisk kommunal vattenplanering

Ansvaret för innehållet i denna rapport ligger helt hos författarna.

Innehållet återspeglar inte Europeiska unionens hållning.

Titel: Uppstart: Handbok för strategisk kommunal vattenplanering

Huvudförfattare: Andreas Sävenstrand, LIFE IP Rich Waters 2023, med bidrag av
Länsstyrelsen i Stockholms län och Vattenmyndigheten i Norra Östersjöns vattendistrikt

Komplement till Handbok för strategisk kommunal vattenplanering (Länsstyrelsen i Stockholms
län/LIFE IP Rich Waters

Innehåll

Uppstart för vattenplanering	2
Steg 1 och 2. Motivera och Organisera.....	3
Inventera vattenpersonal och gjorda vatteninsatser	3
Vilka vatteninsatser görs och vad kan utvecklas?	3
Sammanfatta organisatoriska förutsättningar i kort rapport.....	4
Arbetstid för inventeringen	4
Steg 3. Kartlägga.....	5
Sammanställ fakta om vattenstatus i kommunen	5
Integrera vattenstatus i ordinarie planeringsunderlag	5
Arbetstid för kartläggningen	6
Steg 4 och 5. Prioritera och Genomföra	7
Politisk ambitionsnivå	7
Medskick om prioriteringar i framttagandet	10
Arbetstid för beslutsgång och genomförande.....	11
Steg 6. Följa upp.....	12
Arbetstid för uppföljning	12
Annex 1. Enkel kartläggning av vattenstatus - mall.....	13
Det mesta finns i VISS.....	13
Digitala åtgärdsunderlag ger geografisk överblick.....	13
Vilka vattenförekomster riskerar att sänka sin status?	14
Vilka grundvattenresurser hotas?.....	14
Vilka vatten hotas av övergödning och var är åtgärdsbehovet störst?	15
Förteckning över kommunens alla vattenförekomster och miljökvalitetsnormer	16
Om du behöver hjälp.....	17
Rapportmall för sammanställning	17
Rapportmall för redovisning av vattenstatus	18
Annex 2. Politiska ställningstaganden	24
Frågor till dig som politiker	24
Kan projektmedel hjälpa er att komma igång?	25
Utse en vattenpolitiker!	25

Uppstart för vattenplanering

Den här skriften är en del av [Handbok för strategisk kommunal vattenplanering](#). Den vänder sig till dig som är till exempel miljöchef, kommunekolog, VA-ingenjör, stadsplanerare eller utredare på en liten kommun som saknar en dedikerad resurs som kan driva vattenfrågor. Ni har fått ett politiskt uppdrag om någon övergripande vattenfråga. Eller så ser du själv ett behov av att strukturera kommunens vattenarbete.

Det är vanligt att nya behov först lyfts av tjänsteorganisationen för att sedan bli ett politiskt ställningstagande och ett uppdrag tillbaka.

I ”Uppstart” beskriver vi ett sätt att börja arbetet med de olika stegen i Handboken. Här behandlas dels kommunernas *skyldigheter* genom åtgärd 1 i Vattenmyndigheternas Åtgärdsprogram för vatten 2022–2027, dels deras *möjligheter* som mark- och fastighetsägare och flera roller. Åtgärd 1 i åtgärdsprogrammet (läs mer på [Vattenmyndigheterna](#)) säger i korthet att kommunerna ska ha en förvaltningsövergripande planering för vatten, som bland annat omfattar miljötillsyn, fysisk planering och VA-tjänster. Observera att man har valt ordet ”planering” snarare än ”plan”. Det senare tolkas ofta som ett styrdokument, medan planering öppnar för ett val av angreppssätt som ”Uppstart” beskriver närmare. Åtgärden innebär att påverkan som riskerar att miljökvalitetsnormerna inte uppnås i kommunens vattenförekomster behöver åtgärdas och kommunen behöver planera för det inom sin samhällsplanering, tillsyn och prövning som VA-verksamhet. Vår tanke med att utgå från åtgärd 1 är att den utgör basen för att kunna uppfylla såväl övriga kommunåtgärder i åtgärdsprogram för vatten som andra krav som finns (se handbokens bilaga 2 - Lagkrav och annan styrning). Vi anger också hur mycket tid vi anser rimligt att lägga på respektive steg för den som samordnar arbetet. Detta är för att synliggöra att det inte behöver vara så krångligt eller tidsödande att ta de första stegen, även om tidsåtgången förstås är individuell.

Steg 1 och 2. Motivera och Organisera

Inventera vattenpersonal och gjorda vatteninsatser

Börja med att undersöka vilka funktioner i din kommun som jobbar med vattenfrågor i någon del av tjänsten. Detta är viktigt för att du ska få fler att diskutera behoven med. För att hitta personerna kan du utgå från kommunens olika roller kring vattenförvaltning:

- Tillsyns- och tillståndsmyndighet (miljöinspektör)
- Samhällsplanerare (översiktlig planering, planhandläggare, bygglovshandläggare, kommunekolog)
- VA-huvudman (VA-ingenjör, gatuchef, parkchef)
- Dricksvattenproducent (driftschef vattenverk)

Några ytterligare roller kan ha en koppling till vattenstatus, även om de inte lika tydligt omfattas av de administrativa åtgärderna i Åtgärdsprogrammet för vatten:

- Mark- och fastighetsägare (markförvaltare, exploateringsansvarig, fastighetsförvaltare)
- Verksamhetsutövare. Anläggningar som är tillståndspliktiga för att de påverkar vatten, såsom avloppsreningsverket, täcks in i rollen som VA-huvudman. Ansvarig för dagvattenanläggningar kan vara en särskild kontakt att ta. Verksamheter som hanterar mycket kemikalier (fordonsverksamhet, arbetsmarknadsenhet) kan vara relevanta.
- Informationsspridare. Kommunen kan ha värdefull information som andra saknar. Områden med översvämningsrisk kan vara exempel och funktionen kan vara GIS-ansvarig, beredskapssamordnare (krisorganisation) eller liknande. Kan innefatta förebyggande information till verksamheter inom till exempel ett vattenskyddsområde.
- Samverkanspartner. Främst kommuner som ni delar vatten med inom avrinningsområdet. Kan i bredare bemärkelse även omfatta möjlighet till projekt eller förhandlingar kring mark och kopplar därför till funktioner inom samhällsplanering, markinnehav och projektledning.

Vilka vatteninsatser görs och vad kan utvecklas?

När du har identifierat personer att prata med är det dags att skapa en helhetsbild och samsyn. Det går bra i storgrupp, via enskilda möten, eller om du vill samla in skriftliga svar om deras roll, förutsättningar och historia. Här ges förslag på frågor att besvara enskilt, men de kan enkelt anpassas för samtal i grupp. Syftet är att få en helhetsbild av kommunens arbete med vattenfrågor och vilka brister som finns:

- Vilka arbetsuppgifter har du med koppling till vatten och hur stor del av din tjänst går till det?

- Vilka är de viktigaste insatserna för bättre vatten som du eller din enhet har bidragit till de senaste fem åren? Kan vara investeringar, kommunikationskampanjer, såväl som löpande arbete.
- Vilka av [de sex kommunåtgärderna i Vattenmyndigheternas åtgärdsprogram för vatten](#) bidrar du till i ditt arbete? Vad i dessa åtgärder arbetar ni inte med alls idag och i så fall varför?
- Vad är det internt som styr ditt arbete med vatten, till exempel nämndbeslut, styrdokument, verksamhetsplan, chef, rutin/arbetsbeskrivning?
- Finns det budget och/eller mål i er verksamhetsplan som inriktas specifikt på vatten? Vad har nämndens inriktning/prioritering varit hittills för dessa budgetposter?
- Vilka interna respektive externa funktioner/organisationer samarbetar du med vad gäller vatten? Hur organiseras och fungerar denna samverkan?
- Saknar du något för att kunna utföra de vattenuppdrag du får?
- Hur ser du på de vattenuppdrag du får i relation till behoven i miljön?
- Utifrån hela din arbetssituation och roll, hur prioriterat är det att utveckla kommunens vattenarbete?

Sammanfatta organisatoriska förutsättningar i kort rapport

Sammanställ de svar du får i en enkel rapport. Att dokumentera arbetet kan vara viktigt om det av någon anledning blir pausat eller personer byts ut. Förslag på rubriker till rapport:

1. Resurser som arbetar med vatten
2. Genomförda vatteninsatser
3. Politik och styrning av vattenarbetet idag
4. Befintlig samverkan
5. Utvecklingsbehov som har framkommit

Om ni har börjat i enskilda samtal är rapporten ett bra underlag för att kalla de du pratat med till gemensamt möte för att diskutera resultaten och hur ni går vidare.

Arbetstid för inventeringen

Bedömningen för steg 1 är räknat på alternativet enskilda samtal och uppgår till 30-60 timmar. Det inkluderar att identifiera personer och boka möten (5-10 timmar), göra frågeformulär (1-2 timmar), genomföra intervjuer (10 timmar), sammanställa rapport (10-30) och gemensamt analysera resultaten och bestämma vägen vidare (4-8 timmar).

Steg 3. Kartlägga

Sammanställ fakta om vattenstatus i kommunen

Om ni är en grupp av tjänstepersoner som tillsammans anser att vattenarbetet behöver utvecklas så är nästa steg att sammanställa fakta om läget i era vatten. Syftet är att kunna visa politiken vilka de största miljöproblemen i vatten är och var de finns. Det är en viktig del i ett kommande beslutsunderlag.

De uppgifter ni behöver i detta steg finns i [VattenInformationssystem Sverige \(VISS\)](#) och i [Vattenmyndighetens digitala åtgärdsunderlag](#). Under våren kommer ett excelbaserat underlag som publiceras via de digitala åtgärdsunderlagen. Där kan man enkelt identifiera vilka vattenförekomster där det finns en risk att MKN inte uppnås och vilken påverkan som finns på varje vattenförekomst. I Annex 1, Enkel kartläggning av vattenstatus – mall, ges en instruktion för hur ni plockar ut den mest prioriterade informationen för att få en överblick. Mallen ger också förslag på disposition för en rapport.

Integrera vattenstatus i ordinarie planeringsunderlag

I en kommun med begränsade resurser kan en väg framåt vara att genom kartläggningen identifiera på vilket sätt era planeringsunderlag påverkar vattenstatusen mest och ta ett första strategiskt grepp där. Kartläggningen kan då utgå från nedanstående fem roller som alla ingår i åtgärd 1 i Åtgärdsprogram för vatten:

- Tillsyns- och tillståndsmyndighet (Tillsynsplanen). Då tillsynsbehovet oftast överstiger befintliga resurser är det extra viktigt med prioritering. Identifiera vilken typ av tillsyn som är mest prioriterad bara ur vattenförekomsternas perspektiv och väg det sedan mot andra behov som styr er tillsyn. Hitta sätt att varje år frigöra tid för någon insats som går utöver den tillsyn som ni måste göra. U-verksamheter, som saknar regelmässig tillsyn, kan i många kommuner stå för en betydande påverkan.
- Samhällsplanerare (Översiktsplanen). Identifiera genom kartläggningen de vattenförekomster som riskerar att inte uppnå god status, vilka påverkanskällor som orsakar detta, samt vilka av dessa ni arbetar för att minska påverkan. Hur kan stadsplaneringens processer tydligast bidra till en förbättring (se PBL 3 kap. 4 §)?
- VA-huvudman (VA-plan). Gör en aktuell VA-översikt enligt Havs- och vattenmyndighetens vägledning (s. 35–37) samt kommunåtgärd 5. Här ingår att utifrån nuläget synliggöra vilka strategiska ställningstaganden som behövs.
- Dricksvattenproducent (Vattenförsörjningsplan). Ta i arbetet med VA-översikten del av den regionala vattenförsörjningsplanen och synliggör era främsta utvecklingsbehov vad gäller naturgivna vattenresurser.

- Mellankommunal samverkan. Identifiera genom kartläggningen vilken kommun som påverkar era vatten mest och omvänt vilka vatten ni påverkar mest som rinner till andra kommuner. Försök även identifiera påverkanskällor och på vilket sätt ni tillsammans med grannkommunen kan minska påverkan mest effektivt och börja där.

Att identifiera var de miljömässiga behoven är störst är också bra att kunna diskutera i en grupp av flera kommunala förvaltningar för att få helhetssynen. Ett sätt att komma framåt kan också vara att argumentera för en pott för konsultutredningar och projektering av åtgärder. Det kommer behövas med jämna mellanrum när ni kommer till fysiska åtgärder.

Arbets tid för kartläggningen

Arbetsgången ovan innehåller flera alternativ. En bedömning om 34-68 timmar utgår enbart från att ni samlar data enligt mallen för enkel kartläggning (10-20 timmar), sammanställer en första överblick av vattenstatus och drar slutsatser i en rapport (20-40 timmar) samt diskuterar och eventuellt reviderar den i er preliminära vattengrupp av befintlig vattenpersonal (4-8 timmar). De analyser och prioriteringar som beskrivs under ”Integrera vattenstatus i ordinarie planeringsunderlag” tillkommer då det är svårt att bedöma hur lång tid de tar. Samtidigt är det högst troligt processer som redan finns hos er, där skillnaden är att tydligare lyfta in vattenförekomsternas behov i prioriteringen.

Steg 4 och 5. Prioritera och Genomföra

Politisk ambitionsnivå

När ni vet era tillgängliga resurser och vattenförekomsternas behov är det dags för politiken att sätta ambitionsnivån. Att vi i ”Uppstart” inte utgår från ett politiskt uppdrag från början, som i handboken i övrigt, beror på att det ofta saknas politiska initiativ i de kommuner som inte har kommit i gång med sitt vattenarbete. Annex 2 innehåller frågor som är lämpliga för kommunpolitiker att tänka igenom inför uppstart av ett vattenarbete.

Med utgångspunkten [kommunåtgärd 1 i Åtgärdsprogrammet för vatten](#) som vi förenklat formulerar som att ”ha en förvaltningsövergripande planering för vatten” samt kommunens möjligheter som mark- och fastighetsägare ges här tre alternativ till beslut om ambitionsnivå.

Alternativ 1 - arbetsordning. Det enklaste sättet att få godtagbar struktur på er vattenförvaltning är en arbetsordning som beskriver vem som gör vad. Då den främst beskriver hur förvaltningarna *organiserar* arbetet, snarare än mål eller resurser, kan den sannolikt beslutas av någon hög tjänsteperson såsom kommunchef. Å andra sidan innebär arbetsordningen att ni behöver lägga mer tid på vattenarbete än tidigare och då kan finansieringen vara en fråga som ni *vill* lyfta politiskt eller hantera som omprioriteringar i befintliga nämndbudgetar.

Ett förslag på utformning av en arbetsordning ges här:

- Beskriv syftet med arbetsordningen. Förslagsvis att skapa struktur och kontinuitet i kommunens vattenförvaltning så att arbetet blir ändamålsenligt och effektivt.
- Beskriv hur arbetet organiseras. Har ni till exempel styrgrupp och/eller arbetsgrupper och vad är i så fall deras respektive roller? När krävs samverkan?
- Beskriv vilka principer kommunen använder för att prioritera vilka insatser som effektivast leder till att miljökvalitetsnormer för vatten följs.
- Beskriv eventuellt principiellt i vilka frågor kommunen behöver stöd från andra, såsom grannkommuner, vattenråd, konsulter.
- Beskriv olika förvaltningar/enheters ansvar vad gäller vattenförvaltning, till exempel genom denna tabell:

Vattenfråga (med hänvisning till åtgärdsprogrammet för vatten)	Ansvarig nämnd	Ansvarig chef	Samverkansbehov internt och externt	Hur åtgärd /miljömål tillgodoses i kommunen
Förvaltningsövergripande planering (åtgärd 1)				
Tillsyn jordbruk (åtgärd 2)				
Tillsyn miljöfarlig verksamhet (åtgärd 2)				
Tillsyn förorenade områden (åtgärd 2)				
Tillsyn vattentäkt och vattenskydd (åtgärd 3)				
Översiktlig planering (åtgärd 4)				
Detaljplanering (åtgärd 4)				
Vattenskyddsområden (åtgärd 3)				
VA-plan (åtgärd 5)				
Småskalig förbränning (åtgärd 6)				
Egen kommunal verksamhet som påverkar vatten				
Verksamhet på kommunal mark som påverkar vatten				
[Egna miljömål relaterade till vatten som inte täcks ovan]				
	Vattenpolitiker:			
	Sammanställande tjänsteperson styrgrupp:			
	Sammanställande tjänsteperson arbetsgrupp:			

Alternativ 2 – principiella ställningstaganden. Vill politikerna sätta ribban lite högre kan de sikta på ett kortfattat och övergripande styrdokument med principiella ställningstaganden. Det kan till exempel vara att vatten ingår som ett av flera målområden i styrdokument som redan finns eller är på gång såsom ett hållbarhetsprogram, miljöprogram, naturplan eller en översiktsplan. Nackdelen med vatten som del i andra dokument kan vara att det kan vara långt till nästa revidering. Alternativet är ett vattenspecifikt dokument där VA-plan kan vara förstahandsvalet eftersom det är det enda styrdokument (om det även inkluderar dagvatten) som åtgärdsprogrammet kräver och där ett delsyfte är att uppfylla miljö kvalitetsnormerna.

Nedanstående exempel på principiella ställningstaganden, för att förstå deras format, är hämtade från några små kommuners översiktsplaner:

- Krav på att enskilda avlopp renas till hög skyddsnivå i områden med känsligt eller skyddsvärt vattendrag eller med hänsyn till hälsoskyddet.
- Geologiska formationer, grundvatten och ytvatten av betydelse för dricksvattenförsörjningen, nuvarande och framtida, bör skyddas och riskreducerande åtgärder bör vidtas för att minska skaderisker.
- För att skydda dricksvattnet är det viktigt att se till att förorenande verksamhet inte bedrivs inom dricksvattentäckernas tillrinningsområden, både nutida och framtida uttagsområden.
- Kommunen bör arbeta för att nyskapa våtmarker för sedimentering, som fosforfällor och för lokalt omhändertagande av dagvatten.

Denna typ av ställningstaganden blir mer detaljerad styrning av det löpande arbetet än arbetsordningen i alternativ 1. För mer utförliga exempel på vad olika typer av vattendokument kan innehålla, se Handbokens bilaga 3, Översikt av olika vattendokuments syfte.

Ett styrdokument i alternativ 2 bör också innehålla en målsättning för vatten. Ett naturligt val är att miljö kvalitetsnormerna för vatten ska följas. Det följer visserligen redan av miljöbalken, men är en så pass okänd och utmanande målsättning att det är svårt att argumentera för andra mål om det bara ska vara ett.

Då det i många kommuner är en stor utmaning att nå miljö kvalitetsnormerna är det värdefullt att bli mer specifik kring hur de *fysiska* åtgärderna i vattenarbetet ska finansieras. Ett vanligt sätt för att få saker att hända är att politiken avsätter en särskild budgetpost för vattenåtgärder, kanske en viss tidsperiod som en satsning. Medlen kan också knytas till ett lokalt åtgärdsprogram för till exempel en sjö och passar bäst för avgränsade områden. En annan möjlighet är att söka externa projektmedel.

Möjligheterna att få finansiering är relativt goda så länge ni har en angelägen projektidé, men förutsätter förstås att någon eller några tjänstepersoner har tid att lägga på ansökan.

Alternativ 3 – eget övergripande styrdokument. Det mest omfattande åtagandet är att satsa på ett detaljerat övergripande styrdokument med mål och åtgärder, till exempel en vattenplan eller blåplan. Hur ett sådant arbete kan läggas upp finns att läsa i Handbokens bilaga 4 (Att ta fram en vattenplan) och hur dokumentet kan disponeras finns i bilaga 5 (Disposition vattenplan – mall). Exempel på åtgärder till vattenplan respektive dagvattendokument finns i bilaga 3 (Översikt av olika vattendokuments syfte).

Medskick om prioriteringar i framtagandet

Utöver dessa bilagor ges här några medskick till små kommuner för att framtagandet av er styrning ska bli meningsfullt:

Utgå från era resurser. Förhoppningsvis fick ni ett beslut där finansiering ingick. Den budget och den arbetstid som er personal har utrymme att lägga på vattenarbete behöver sätta takten i arbetet. Att lista åtgärder som inte har förutsättningar att genomföras skapar bara onödig stress och känsla av misslyckande.

Samverka. Lagg lite tid på att kartlägga vilka andra organisationer ni kan få draghjälp av. Kanske delar ni vatten med en större grannkommun vars projekt ni kan hoppa på med liten insats? Kanske finns det vattenråd som vill och kan växla upp insatt tid till större insatser? Hör med Länsstyrelsen på vilket sätt de kan vägleda ert arbete genom sin samordnande roll.

Använd det löpande arbetet. Med små resurser är det viktigt att använda det arbete som redan görs mer strategiskt. Vissa åtgärder kan handla om att se över hur ni planerar tillsyn, hur ni utreder hur dagvattnet påverkas vid detaljplanering, eller hur VA-nätet ska byggas ut.

Avvägningen mellan viktigt och enkelt. När man har lite tid är det lätt att *enbart* göra det som går enkelt och fort. Konsekvensen kan bli att missa viktiga frågor som tar längre tid. De enkla lösningarna kan vara bra att börja med för att prova er process. Men ett råd är att också *ha koll på* vad som är viktigast genom er kartläggning i steg 2. Använd sedan gärna pick-chart-metoden i Handbokens bilaga 9 (Prioriteringsverktyg – metodexempel) för att väga insatsers effekt och tidsinsats. Med lite arbetstidsresurser är det också lockande att anlita en konsult för hela jobbet att ta fram en vattenplan. Ett alternativ är att ni lägger lika mycket tid på framtagandet som ni senare bedömer att ni kan lägga på genomförandet. På så vis får ni ett tydligare ägarskap av planen och en rutin att jobba med den. Konsultkompetens kan vara särskilt värdefullt vid fördjupade analyser av miljötillståndet och bedömningar av vad som är mest effektiva åtgärder miljömässigt, men ni bör själva göra bedömningen av vad som är görbart.

Samordning. Även om ni inte har någon resurs som kan vika stor del av sin tid till vattensamordning bör ni utse någon som är sammankallande och leder processen för framtagandet. Det innebär att beställa eventuella upphandlingar, att sammankalla, leda och dokumentera möten, fördela arbetsuppgifter i gruppen och stämna av med politiken när det behövs. Har ni satt ambitionsnivån till alternativ

3 måste ni också ha en funktion med tydligt ansvar att dessutom leda arbetet med att ta fram, genomföra och följa upp arbetet med planen.

Arbets tid för beslutsgång och genomförande

Att komma fram till ett beslut, baserat på underlagen i de två tidigare stegen, bedöms kräva 14-28 timmar. Det inkluderar att i er grupp med vattenpersonal diskutera vilken nivå ni ska förorda, vilket kan kräva ett par möten (8-16 timmar). Ett resonemang om kostnadskonsekvenser kan också ta några möten att få fram (4-8 timmar). Att skriva beslutsunderlaget och delta i beredningen är en mindre del (2-4 timmar).

Vad gäller genomförandet bedömer vi att alternativ 1, arbetsordningen, kan ta 40-80 timmar att ta till antagande. Det mesta är möten för att komma överens om arbetssätt för att möta åtgärdsprogram och vattenmål i er kommun (24-48 timmar) samt att skriva övriga delar av arbetsordningen (16-32 timmar). Alternativ 2 och 3 med större styrdokument tar *betydligt* mer tid eftersom de innehåller fler ställningstaganden att stämma av och en politisk beslutsprocess.

Steg 6. Följa upp

Det sista steget inträder när ni har en antagen vattenplan, arbetsordning eller annan styrning för ert vattenarbete. Nu är det viktigt att efterleva det ni har bestämt. Oavsett vilket alternativ ni valt för att styra ert vattenarbete så ges här några förslag på frågor att besvara årligen. De kan vara stående punkter på era möten, eller utgångspunkt för årliga uppföljningsmöten:

- Har det uppstått frågor eller problem i någon del av det löpande arbetet som vi gemensamt behöver lösa?
- Har det i omvärlden dykt upp nyheter som vi behöver förhålla oss till? Till exempel nya lagar, föreskrifter, lärdomar, vatteninitiativ i grannkommun eller utlysningar om projektmedel?
- Hur ligger vi till i de utvecklingsåtgärder som vi har bestämt? Avvikelser som behöver hanteras gemensamt?
- Hur har våra arbetsformer fungerat? Något som behöver förbättras?
- Är vi överens om svaren i den årliga återrapporteringen till Vattenmyndigheten och till våra nämnder (på det sätt som bestämts)?
- Vilken återkoppling behöver politikerna få av årets arbete?

Se även här till att dokumentera er uppföljning för att kunna gå tillbaka till vid behov.

Arbetstid för uppföljning

Att gå igenom frågorna på ett årligt möte och dokumentera dessa och eventuellt förbereda en presentation till politiken bedöms uppgå till 4-8 timmar.

Annex 1. Enkel karläggning av vattenstatus - mall

För att kunna förbättra vattnen i er kommun är det grundläggande att veta hur tillståndet är idag. Här ges ett förslag på arbetsgång för att snabbt få en grov bild av hur ni ligger till. Resultatet kan till exempel användas för att få fram politiskt beslut om er ambitionsnivå eller som diskussionsunderlag för lämpliga åtgärder. Sannolikt kommer ni se att ni behöver få fram ytterligare fakta och då är det vanligt att ta konsulthjälp för en mer genomgripande genomlysning.

Det mesta finns i VISS

De uppgifter ni behöver i detta steg finns i [VattenInformationssystem Sverige](#) (VISS). Gå in på länken och följ dessa steg:

1. Klicka på fliken "Områdesstatistik".
2. Välj "kommun" i "Typ av område" och skriv namnet på er kommun och klicka på "Sök".
3. Klicka på länken ni får fram under "Sökresultat".

Ni kommer nu till en sida som sammanfattar såväl ekologisk som kemisk vattenstatus för sjöar, vattendrag och grundvatten (och i förekommande fall olika typer av kustvatten) plus kvantitativ status för grundvatten. Det är mycket information i VISS, även om detta är det mest övergripande sättet att redovisa den. Nedan ger vi därför ett förslag på en mycket enkelt hållen redovisning, vilken förstås går bra att fördjupa om eller när ni ser behov av det. Ingången här är att få en första överblick för att komma vidare i vattenarbetet.

När ni kommit till kommunsidan kan ni välja en vattentyp i taget i rullisten (sjö, vattendrag, grundvatten, kustvatten) och klicka på "Uppdatera" för att få siffror som är mer avgränsade och lättare att förstå. Vi rekommenderar att ni gör två sammanställningar, en för grundvatten och en för "alla ytvatten" eftersom grundvattnets status och påverkansbild vanligtvis skiljer sig mycket mot andra vattenförekomster. Utsjövatten kan ni bortse från i denna grundläggande översikt eftersom den inte tillför ytterligare kvalitetsfaktorer jämfört med kustvatten.

Undvik att använda data eller diagram från avsnittet "Miljökonsekvenstyp". Enligt VISS support kan det inte garanteras att denna statistik bygger på senaste data i förvaltningscykel 3.

Om ni vill skapa diagram för er rapport, klicka på "Exportera till Excel" bredvid kommunnamnet och öppna filen för att få tillgång till er statistik i en form som går att bearbeta själv. Annars går det bra att plocka siffrorna direkt från webbsidan.

Digitala åtgärdsunderlag ger geografisk överblick

Genom förfarandet ovan får ni vattenstatusen i siffror – antal vattenförekomster med en viss status. Men vilka de är och var de ligger är enklast att se via nedanstående kartunderlag. Detta är en möjlig fördjupning ni kan göra, men de bygger på underlagen i VISS och presenteras bara på ett annat sätt.

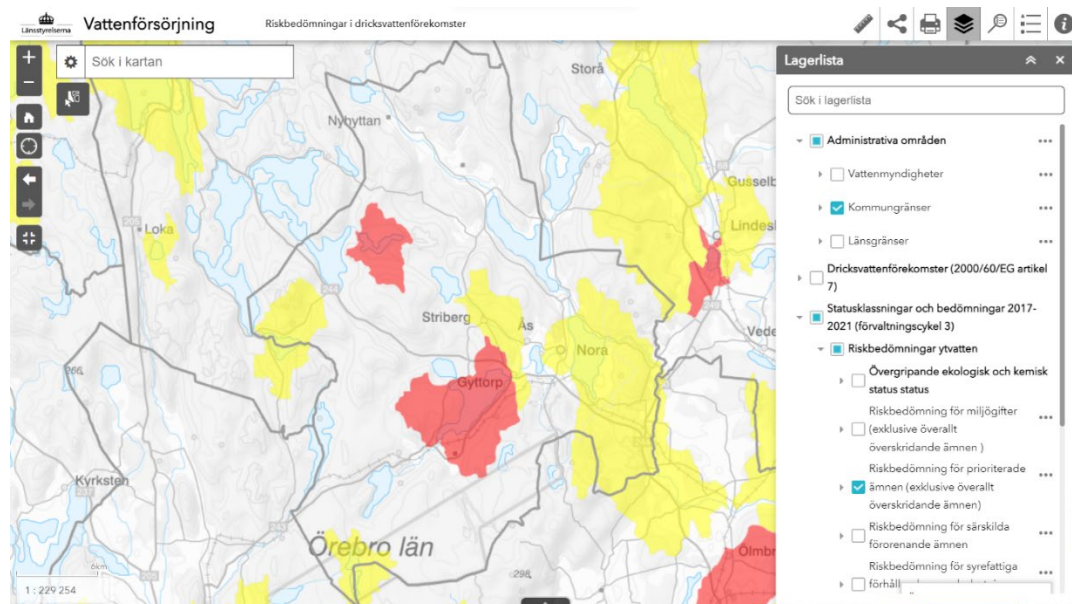
Här ges några förslag på analyser att göra:

Vilka vattenförekomster riskerar att sänka sin status?

Gå till [karta dricksvattenförekomster](#).

1. Skriv in er kommun i "Sök i kartan" uppe till vänster
2. I lagerlista uppe till höger, fäll ut "Statusklassningar..." och sedan "Riskbedömning ytvatten".
3. Klicka i respektive riskbedömning, en i taget, för att se vilka vattenförekomster som har risk (röd) eller osäker risk (gul). Klickar du i området kan du få mer information från VISS om föroreningskällor och -ämnen.

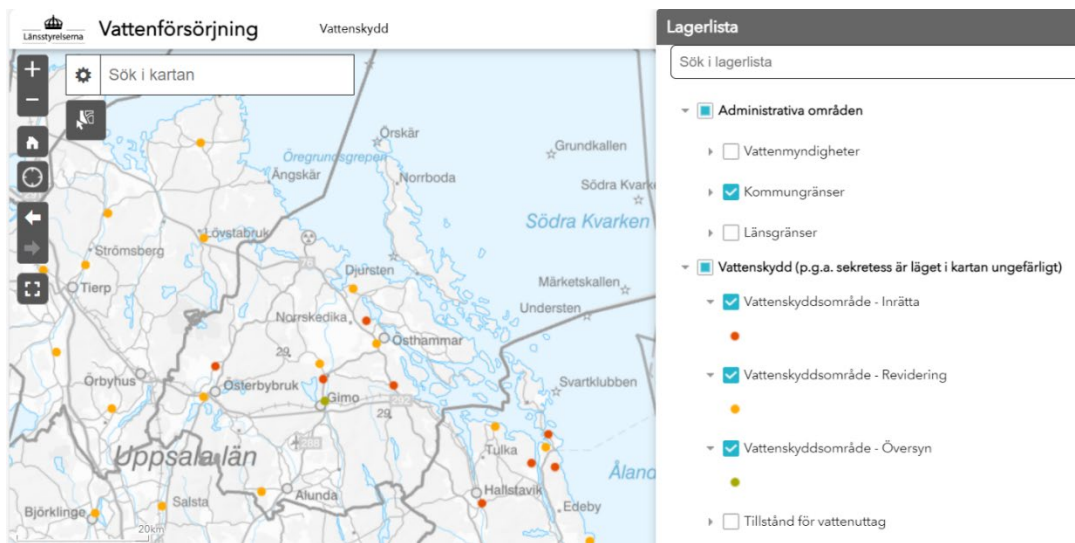
Nedan ges exempel på sökning för Nora kommun för riskbedömning prioriterade ämnen i ytvatten som ser ut så här:

Vilka grundvattenresurser hotas?

- Gör som ovanstående punkt 1–3 för riskbedömning grundvatten.
- Gå även in på [karta vattenskydd](#) och se om er kommun har behov av att inrätta, revidera eller se över föråldrade vattenskyddsområden (Lager vattenskydd).

Nedan ges exempel på sökning i vattenskyddskartan för Östhammars kommun med vattenskyddsområden som behöver inrättas, revideras respektive få en översyn:

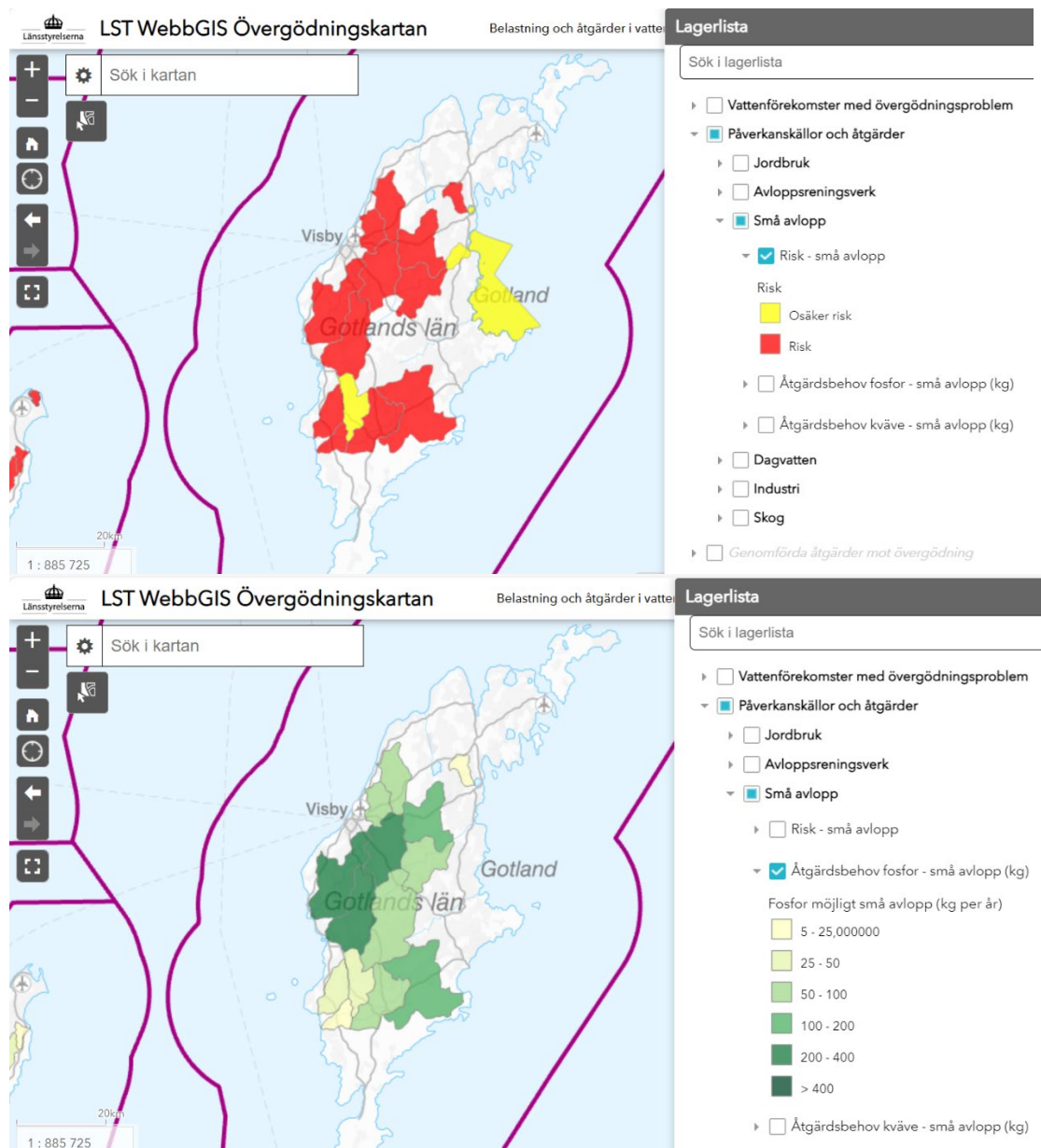

Vilka vatten hotas av övergödning och var är åtgärdsbehovet störst?

Gå till [övergödningskartan](#).

1. Fäll ut Administrativa gränser och klicka i Översiktskartan kommuner
2. Fäll ut påverkanskällor och åtgärder och sedan respektive påverkanskälla.
3. Klicka i "risk". Nu ser ni röda avrinningsområden och vattenförekomster med risk (att miljö kvalitetsnormen inte kan följas) och gula områden med osäker risk. Vid klick i ett område kan ni få mer information om vad som ligger bakom risken.
4. Klicka ur "risk" och klicka i "möjligt åtgärdsbehov". Nu ser ni avrinningsområden där åtgärdsbehovet är störst för den påverkanskälla ni valt (byt till teckenförklaring uppe till höger).

Nedan ges exempel på kartor över risk respektive åtgärdsbehov för övergödning från små avlopp på Gotland:

Förteckning över kommunens alla vattenförekomster och miljökvalitetsnormer

Ibland kan det vara enklare att gå in i en tabell för att få fram data för en viss vattenförekomst. Det kan därför vara en fördel att lägga med en bilaga med kommunens alla vattenförekomster. Gör så här:

1. Öppna fliken "Hämta data".
2. Välj "Statusklassningar" i kolumnen Exporter
3. Välj data som ska exporteras: "XVII – Statusbedömningssammanställning"
4. Välj filter för data som skall exporteras:
 - a. Vattenfilter - Indelningstyp: Alla vattenförekomster
 - b. Geografiska filter - Kommun: Välj din kommun

- c. Vattenkategori: Här behöver du välja en i taget och göra körningen flera gånger (sjö, vattendrag, kust, eller grundvatten)
5. Slutför genom att trycka på ”Exportera”. Resultatet blir en Excelfil där de viktigaste kolumnerna för respektive vattenkategori är:

Vattenkategori	Kolumn 1	Kolumn 2	Kolumn 3
Sjö, Vattendrag, Kustvatten	B: Namn vatten	I: Ekologisk status och potential	M: Kemisk status utan överallt överskridande ämnen
Grundvatten	B: Namn vatten	AK: Kvantitativ status	AL: Kemisk status

Statusklassningen beskriver nuläge medan miljö kvalitetsnormen beskriver det tillstånd som ska nås. För att få fram dessa, gör så här:

1. Öppna filen ”Hämta data”.
2. Välj ”Miljö kvalitetsnormer” i kolumnen Exporter
3. Välj data som ska exporteras: ”XIII – Senast beslutade norm”
4. Välj filter för data som skall exporteras:
 - a. Geografiska filter - Kommun: Välj din kommun
 - b. Vattenkategori: Klicka i sjö, vattendrag, kust och grundvatten
5. Slutför genom att trycka på ”Exportera”. Resultatet blir en Excelfil där de viktigaste kolumnerna är F och I som beskriver tidsfristen för de vattenförekomster som fått längre tid på sig att förbättras.

Om du behöver hjälp

Om det är något som inte fungerar eller om du inte förstår något kring VISS så finns en [hjälpsida](#). Det går också att få support via e-post viss-support@lansstyrelsen.se.

Rapportmall för sammanställning

Nedan ges ett förslag på en rapportmall för hur ni på en mycket enkel nivå kan redovisa resultaten och där ni kan föra in de värden som gäller för er kommun. Fokus i denna mall är att ge en förståelse av:

- Hur vattenstatusen ser ut på en övergripande nivå
- Vilka som är de största miljöproblemen såväl som påverkanskällor för era vattenförekomster
- Vilka vattenförekomster som är mest utsatta

Kom ihåg att mallen bara är ett stöd för att komma igång. Det går förstås bra att göra egna anpassningar av texten och ta med andra analyser om så önskas.

Rapportmall för redovisning av vattenstatus

Överblick av kommunens vattenförekomster

[Enhet på kommunen] har gjort en första sammanställning av statusen i [kommunens namn] vattenförekomster. Syftet är att ge en överblick av hur våra vatten mår, vilka miljöproblem som finns och vad som orsakar dem, samt hur kommunen kan minska denna påverkan.

I [kommunens namn] finns det [totalt antal vattenförekomster] fördelat på:

- [x] sjöar (större än 0,5 km²)
- [x] vattendrag (med avrinningsområde större 10 km²)
- [x] grundvatten (som försörjer fler än 50 personer eller ger minst 10 m³/dygn)
- respektive [x] kustvatten (ut till 12 nautiska mil från yttersta strandlinjen).

Klassificeringen utgår från Vattenmyndighetens senaste indelning från [år]. Större sjöar och kustvatten kan om de uppvisar stora skillnader i vattenstatus i olika bassänger delas in i flera olika vattenförekomster.

Status i kommunens ytvattenförekomster

Av [kommunens namn och antal ytvatten] ytvatten är det [andel med status lägre än god (måttlig, otillfredsställande eller dålig)] som har lägre än god ekologisk status eller potential (vattenförekomster som är konstgjorda eller kraftigt modifierade bedöms efter "potential" istället för status då det inte längre går att bedöma vad som kan sägas vara "opåverkat"). Kommunen har [antal konstgjorda eller kraftigt modifierade vattenförekomster] vattenförekomster som är konstgjorda eller kraftigt modifierade [ange vilka]. I ekologisk status, som klassas i fem kategorier (dålig, otillfredsställande, måttlig, god, hög), ingår 14 parametrar varav några exempel är arter av bottenfauna och fisk, syrgasförhållanden, vattenståndsvariation och vandringshinder. Här ingår även "särskilda förorenande ämnen" som är andra än de prioriterade och som släpps ut i betydande mängd i vattenförekomsten.

Av ytvattnen uppnår ingen av dem god kemisk status. Det gäller dock hela Sverige att ämnena kvicksilver och polybromerade difenyletrar är genom atmosfäriskt nedfall "överallt överskridande". Därför är denna parameter svåranalyserad på övergripande nivå. I kemisk status som klassas i två kategorier (god/uppnår ej god) bedöms halten av 45 olika miljögifter eller föroreningar varav några exempel är kadmium, bly, DDT och andra organiska miljögifter. [Välj Förvaltningscykel 2 2010-2016 högst upp så kan det finnas en bedömning av kemisk status utan överallt överskridande ämnen. Det saknas ännu för nuvarande förvaltningscykel men kan ge en indikation på hur läget är, även om dessa data är gamla.]

Tabell 1. Andel ytvatten i [kommunens namn] som har respektive status för fem olika bedömningsgrunder.

Bedömningsgrund	Hög	God	Måttlig	Otillfreds- ställande	Dålig	Uppnår ej god	Data saknas	Ej klassad
Ekologisk status/potential								
Kemisk status								
Näringsämnen								
Försurning								
Särskilda förorenande ämnen								

De punktkällor som har störst påverkan på ytvattens status är:

1. [Punktkälla 1 med störst påverkan av reningsverk, förorenade områden, deponier och den andel ytvatten som har betydande påverkan]
2. [Punktkälla 2 med näst störst påverkan enligt ovan...]
3. [Punktkälla 3 med tredje störst påverkan enligt ovan...]

Observera att det saknas data för många vattenförekomster. Bland de data som saknas finns exempel på vattenförekomster som inte ligger vid eller nedströms ett reningsverk, förorenat område eller deponi och därför inte kan påverkas. Men det finns inte heller några siffror på hur många dessa vattenförekomster är som inte kan påverkas av respektive punktkälla. Ett förhållningssätt kan vara att agera på de bedömningar som visar att det finns en betydande påverkan, men vara medveten om att det inte är säkert att de är de enda och fundera på om kommunen ska initiera egna mätningar där påverkan kan misstänkas. Jämför också om det finns vattenförekomster där det konstaterats att det inte finns någon betydande påverkan. Dessa fall är i allmänhet få. Som jämförelse redovisar tabellen nedan förhållandet för Sveriges alla ytvatten.

Tabell 2. Andel av Sveriges 23 814 ytvattenförekomster som har betydande påverkan från respektive punktkälla. Vidare framgår andel som ej har betydande påverkan, ej är klassade pga bristfälliga data respektive att data saknas helt.

Punktkälla	Betydande påverkan	Ej betydande påverkan	Ej klassad	Data saknas
Förorenade områden	9 %	<1 %	1 %	91 %
Reningsverk	3 %	<1 %	1 %	95 %
Deponier	1 %	<1 %	1 %	98 %
IED-industri	1 %	<1 %	1 %	98 %
Inte IED-industri	1 %	<1 %	1 %	98 %

Ytvattnen påverkas även av diffusa utsläppskällor och de tre med störst påverkan är:

1. [Diffus källa 1 med störst påverkan av urban markanvändning, jordbruk, skogsbruk, transport och infrastruktur, enskilda avlopp och den andel ytvatten som har betydande påverkan]
2. [Diffus källa 2 med näst störst påverkan enligt ovan...]
3. [Diffus källa 3 med tredje störst påverkan enligt ovan...]

Även här saknas data till stor del. Tabellen nedan redovisar påverkan för Sveriges ytvattenförekomster.

Tabell 3. Andel av Sveriges 23 814 ytvattenförekomster som har betydande påverkan från respektive diffus källa. Vidare framgår andel som ej har betydande påverkan, ej är klassade pga bristfälliga data respektive att data saknas helt.

Diffus källa	Betydande påverkan	Ej betydande påverkan	Ej klassad	Data saknas
Atmosfärisk deposition	100 %	-	-	<1 %
Jordbruk	11 %	<1 %	2 %	87 %
Enskilda avlopp	10 %	1 %	2 %	87 %
Urban markanvändning	4 %	<1 %	1 %	94 %
Transport och infrastruktur	3 %	<1 %	<1 %	97 %
Skogsbruk	3 %	6 %	10 %	81 %

Ytvattnen kan också ha påverkats i sitt:

- morfologiska tillstånd (den naturliga formen för till exempel en åfåra har ändrats så den är rätad, rensad, kanaliserad, invallad eller på annat sätt fysiskt förändrad)
- hydrologisk regim (vattenflödets variation över tid är onaturligt genom reglering)
- konnektivitet (möjligheten för fisk och andra vandrande arter att komma fram hindras genom dammbarriär, vägtrumma eller galler)

I [kommunens namn] är den största påverkan vad gäller konnektivitet genom [”förändring av konnektivitet” med störst andel vattenförekomster med betydande påverkan, ange procent]. Störst påverkan på hydrologisk regim har [”förändring av hydrologisk regim” med störst andel vattenförekomster med betydande påverkan, ange procent]. Det morfologiska tillståndet påverkas mest genom [”förändring av morfologiskt tillstånd” med störst andel vattenförekomster med betydande påverkan, ange procent].

För Sverige ser påverkan på konnektivitet, hydrologisk regim respektive morfologi ut som tabellen nedan.

Tabell 4. Andel av Sveriges 23 814 ytvattenförekomster som har betydande påverkan från respektive källa. Vidare framgår andel som ej har betydande påverkan, ej är klassade pga bristfälliga data respektive att data saknas helt.

Påverkanskälla	Betydande påverkan	Ej betydande påverkan	Ej klassad	Data saknas
Konnektivitet - okända eller föråldrade	24 %	<1 %	38 %	38 %
Konnektivitet - vattenkraft	21 %	<1 %	34 %	46 %
Konnektivitet - annat	19 %	<1 %	32 %	49 %
Hydrologisk regim – annat	19 %	<1 %	21 %	60 %
Morfologi – okända eller föråldrade	19 %	<1 %	22 %	60 %
Morfologi - jordbruk	14 %	<1 %	33 %	53 %
Morfologi – annat	12 %	1 %	39 %	48 %
Hydrologisk regim – vattenkraft	10 %	<1 %	32 %	58 %
Hydrologisk regim - jordbruk	5 %	<1 %	<1 %	94 %

Av ovanstående sammanställning för ytvatten dras följande slutsatser:

- [Gör en egen bedömning av om kommunens ytvatten kan sägas ha god vattenstatus]
- [Om svaret är nej på frågan ovan, vilka miljöproblem behöver åtgärdas?]
- [Bedöm vilken rådighet kommunen har för de största påverkanskällorna inom kommunens gränser och hur ni kan nå andra aktörer som har större rådighet för era miljöproblem]
- [Det räcker oftast inte med att titta på vilka påverkanskällor som har störst påverkan, det kan finnas en begränsad påverkanskälla som har ett kritiskt läge, till exempel vid råvattenintaget för att ta ett tydligt, men osannolikt exempel. Det saknas också mycket data. Ange därför vad ni behöver mer kunskap kring.]

Status i kommunens grundvattenförekomster

Av [kommunens namn och antal grundvatten] grundvatten är det [andel med status lägre än god (måttlig, otillfredsställande eller dålig)] som har lägre än god

status. Den kvantitativa statusen är god för [andel grundvattenförekomster med god kvantitativ status] grundvatten. God kvantitativ status betyder att uttaget inte överstiger grundvattenbildningen, att saltvatten eller förorening inte tränger in eller att de anslutna ekosystemen inte utsätts för skada eller negativ påverkan.

Grundvattnen kan ändå utsättas för betydande påverkan och i vår kommun kommer den främst från:

1. [Påverkanskälla 1 med störst påverkan av förorenade områden, transport och infrastruktur, vattenuttag, och den andel grundvatten som har betydande påverkan]
2. [Påverkanskälla 2 med näst störst påverkan av förorenade områden, transport och infrastruktur, vattenuttag, och den andel grundvatten som har betydande påverkan]

Av ovanstående sammanställning för grundvatten dras följande slutsatser:

- [Gör en egen bedömning av om kommunens grundvatten kan sägas ha god vattenstatus]
- [Om svaret är nej på frågan ovan, vilka miljöproblem behöver åtgärdas?]
- [Bedöm vilken rådighet kommunen har för de största påverkanskällorna inom kommunens gränser och hur ni kan nå andra aktörer som har större rådighet för era miljöproblem]
- [Grundvatten har ofta en tydlig prioriteringsordning genom att en täkt är huvudvattentäkt eller reservvattentäkt och sedan följer några mindre i fallande skala och några har troligen inget uttag i dagsläget. Finns hot mot de viktigaste grundvattnen? Är ert vattenskydd uppdaterat?]

Bilaga med kommunens alla vattenförekomster [till rapportmallen]

Vattenstatus och miljökvalitetsnorm för kommunens sjöar

Sjö	Ekologisk status och potential	Kemisk status utan överallt överskridande ämnen	Miljökvalitetsnorm och eventuell tidsfrist

Vattenstatus och miljökvalitetsnorm för kommunens vattendrag

Vattendrag	Ekologisk status och potential	Kemisk status utan överallt överskridande ämnen	Miljökvalitetsnorm och eventuell tidsfrist

Vattenstatus och miljö kvalitetsnorm för kommunens kustvatten

Kustvatten	Ekologisk status och potential	Kemisk status utan överallt överskridande ämnen	Miljö kvalitetsnorm och eventuell tidsfrist

Vattenstatus och miljö kvalitetsnorm för kommunens grundvatten

Grundvatten	Kvantitativ status	Kemisk status	Miljö kvalitetsnorm och eventuell tidsfrist

Annex 2. Politiska ställningstaganden

I [Handbok för strategisk kommunal vattenplanering](#) finns det stöd för tjänstepersoner att hantera kommunens skyldigheter såväl som möjligheter vad gäller vattenförvaltning. En särskild ingång finns för kommuner som är i uppstart med sitt vattenarbete. Men tjänsteorganisationens vattenarbete ska förstås styras av den politiska organisationen som i alla andra frågor inom kommunen. Hur kan den politiska organisationen komma igång med sitt ansvar inom vattenarbetet? Det ska denna bilaga svara på och syftet är att kunna använda den i dialog mellan politiker och tjänstepersoner.

Frågor till dig som politiker

Nämnda handbok stöttar er tjänsteorganisation att ta fram ett beslutsunderlag till kommunstyrelsen för att välja ambitionsnivå för er kommuns vattenarbete. Väl där ska du som politiker ta ställning till vilken ambitionsnivå som passar er kommun. I detta ställningstagande kan förstås ligga ideologiska grunder som bara ni kan formulera, men det finns också några mer generella punkter att tänka igenom:

- **Läget:** Hur står det till med våra vattenförekomster? Handboken ger stöd för tjänsteorganisationen att svara på det.
- **Kraven:** Om ni inte sedan tidigare har en organisering av ert vattenarbete gör ni inte det som förväntas enligt vattendirektivet. Men brister kan även finnas i andra politikområden. Hur illa ligger vattenförvaltningen till (handboken listar lagkraven) jämfört med andra sakfrågor min nämnd hanterar?
- **Risker:** Vad kan hända med attraktionskraft, näringsliv och ekosystem om vattenstatusen försämras mer? Dricksvattnet? Översvämningensrisken? Badvattnet? Fisket? Motståndskraften? Påverkar våra vatten andra kommuners vatten nedströms på ett negativt sätt så att vår kommun riskerar en negativ stämpel?
- **Värdena:** Vilka värden finns med rena och naturliga vattenmiljöer? Läs gärna Nyttan med bättre vatten från Vattenmyndigheterna. Rätt planeringsunderlag medför även smidiga processer i till exempel stadsplanering. Dessutom bidrar vattenprojekt med sociala och ekonomiska nyttor.
- **Ambitionsnivå och kostnader (budgetkonsekvens):** Vilka kostnader (som budgetkonsekvens) kan motiveras för vattenarbete? Väg samman era svar om läge, krav, risker och värden ovan.

Kan projektmedel hjälpa er att komma igång?

Inför ert beslut är det också viktigt att bedöma om förvaltningen har resurser att förverkliga den ambitionsnivå ni väljer. Det finns åtskilliga exempel på antagna styrdokument som bara blir fina ord eftersom förutsättningarna för genomförande har saknats. Kom ihåg att det finns flera möjligheter till [projektfinansiering](#) för vissa typer av vattenåtgärder.

Utse en vattenpolitiker!

Det finns också fördelar att utse en ”vattenpolitiker” som kan vara lite extra påläst på vattenpolitiken. På så vis finns en tydlig kontaktpunkt för såväl förvaltning som externa organisationer. På Vattenmyndigheten finns [utbildningsmaterial riktat till vattenpolitiker](#).

Havs
och Vatten
myndigheten